

MARTA KŁAK-AMBROŹKIEWICZ

Muzeum Narodowe w Krakowie

 <https://orcid.org/0000-0002-9956-7730>

„PO STAREMU Z ŻYCZENIAMI, KTÓRYCH ANI CZAS, ANI SIWIZNA MOJA NIE OSTUDZIŁY – TWÓJ ZAWSZE CIĘ MIŁUJĄCY JAN”

Streszczenie

Wybitny artysta Jan Matejko (1838–1893) przyszedł na świat w Krakowie w ekumenicznej rodzinie. Był synem osiadłego w Galicji Czecha, katolika, nauczyciela muzyki Franciszka Matejki oraz córki krakowskiego siodlarza Joanny Rossberg, wyznania ewangelickiego. Atmosfera panująca w domu rodzinnym, a również krakowskie środowisko naukowe i uniwersyteckie wpłynęły na zainteresowania Jana. Stał się on najwybitniejszym polskim malarzem historycznym a przy tym poważnie wpływał na kształtowanie wyobraźni historycznej Polaków. W oparciu o zachowane źródła archiwalne, w tekście zostały przybliżone tradycje domowych spotkań i rodzinnego muzykowania, towarzystwo artystyczne, koleżeństwo i przyjaźń, braterstwo, różne typy relacji związanych z zaangażowaniem Jana Matejki w sprawy społeczne.

Słowa kluczowe: Jan Matejko, przyjaźń, relacje

Tytuł niniejszego artykułu został zaczerpnięty z treści biletu wizytowego, który Jan Matejko przesłał 4 kwietnia 1888 r. Izidorowi Jabłońskiemu, profesorowi krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych, z okazji jego pięćdziesiątych trzecich urodzin. Artysta zamieścił na nim życzenia następującej treści: „Kochany Izydorze. Po staremu z życzeniami, których ani czas, ani siwizna moja nie ostudziły. Daj Ci Bóg zdrowia i swobody tyle ile trzeba każdemu do równowagi umysłu. Twój zawsze Cię miłujący Jan”¹.

¹ Muzeum Narodowe w Krakowie, Oddział Dom Jana Matejki (dalej: MNK), Bilet wizytowy, nr inw. MNK IX 4840.

Izydor Jabłoński (1835–1905) był krakowskim malarzem i profesorem Szkoły Sztuk Pięknych, a zarazem przyjacielem oraz pierwszym biografem Jana Matejki. Należał do grona adresatów licznych listów artysty². Jest on również autorem portretu z 1875 r., przedstawiającego młodego Jana Matejkę ujętego w popiersiu z głową zwróconą na wprost. Sportretowany przez niego Matejko ma ciemne, dłuższe, zaczesane do tyłu włosy oraz brodę i wąsy. Uwagę przyciągają brązowe, poważne oczy zobrazowanego oraz krzywy, złamany w młodości nos. Jan Matejko ukazany jest na jednolitym, brązowym tle, ubrany w czarną marynarkę³. Materiały źródłowe przechowywane w krakowskim muzeum biograficznym Matejki (Dom Jana Matejki, Oddział Muzeum Narodowego w Krakowie) dokumentują liczne kontakty obu przyjaciół. Zachowane przekazy zawierają informacje o ich spotkaniach, udziale Jabłońskiego w pracach malarskich Matejki, a także prowadzonych przez nich dyskusjach dotyczących twórczości artystycznej oraz działalności Szkoły Sztuk Pięknych⁴.

Jan Matejko przyszedł na świat w Krakowie w 1838 r. Jego ojcem był Franciszek Matejko, pochodzący z Czech katolik, który po osiedleniu się w Polsce pracował jako nauczyciel muzyki, matką zaś Joanna z Rossbergów, ewangeliczka i córka krakowskiego siodlarza. Było to więc małżeństwo ekumeniczne. Na kształtowanie zainteresowań przyszłego artysty oddziaływały zarówno atmosfera rodzinnego domu, jak i intelektualne środowisko Krakowa, związane z tamtejszym uniwersytetem i artystyczną bohemą. Z czasem Matejko zyskał pozycję najwybitniejszego polskiego malarza historycznego, a jego twórczość wywarła ogromny wpływ na sposób, w jaki kolejne pokolenia Polaków wyobrażały sobie narodową przeszłość. Na podstawie zachowanych źródeł archiwalnych w artykule zostaną przedstawione różne obszary życia

² Izydor Jabłoński (1835–1905) – malarz, profesor krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych, przyjaciel i pierwszy biograf Jana Matejki. Studiował u Wojciecha Stattlera, Władysława Łuszczkiewicza. Potem studia kontynuował w Monachium i Rzymie. Został zaproszony przez Jana Matejkę do pracy w krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych, w której był profesorem w latach 1877–1895. Nauczał wielu malarzy, m.in.: Józefa Mehoffera, Edwarda Okunia, Wojciecha Weissa, Ludwika Stasiaka, Stanisława Wyspiańskiego, Zefiryna Cwiklińskiego. W 1879 r. pełnił także funkcję dyrektora Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie. Zajmował się głównie tematyką religijną, stworzył wiele polichromii w kościołach małopolskich.

³ MNK IX/4447, biografia Jana Matejki; MNK IX/4852, Rękopis Izydora Jabłońskiego pt. *Nieznane szczegóły z życia Jana Matejki spisał Izydor Pawłowicz Jabłoński w 1894 r.*, poprzedzony wstępem pióra Józefa Łakocińskiego. Rękopis składa się z luźnych kart, zawiera 176 stron, w tym z tekstem 174, na odwrocie fotografia siedzącego mężczyzny (zapewne I. Jabłońskiego).

⁴ Listy przyjaciół lub bilety wizytowe zapisane ogromną ilością informacji, np. MNK IX/4850, List Jana Matejki do Izydora Jabłońskiego: *O godzinie 5 będę w pracowni szkolnej, radbym się koniecznie z tobą dziś widzieć. – jeżeli nie możesz wcześniej przed 5 być na floriańskiej bądź u mnie wieczorem po 6. twój Jan. Do WPana Izydora J.*

prywatnego i społecznego Jana Matejki: tradycja domowych spotkań i wspólnego muzykowania, więzi rodzinne i braterskie, kontakty artystyczne, relacje koleżeńskie i przyjacielskie, a także znajomości wynikające z jego ogromnego zaangażowania w sprawy społeczne.

Obok domu rodzinnego poważny wpływ na kształtowanie kręgu późniejszych relacji przyjacielskich, towarzyskich i zawodowych miały lata szkolne i akademickie. Jan Matejko uczęszczał do Gimnazjum św. Anny w Krakowie. W 1852 r., w wieku czternastu lat, dosyć wcześnie rozpoczął naukę w krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych, którą ukończył z wyróżnieniem sześć lat później. Otrzymane wówczas stypendium, przyznane mu za *Portret Szymona Darowskiego*⁵, umożliwiło mu kontynuowanie kształcenia w Akademii Sztuk Pięknych w Monachium, gdzie przebywał w latach 1858–1859. Poza udziałem w obowiązkowych zajęciach Matejko poznawał miejscowe zabytki oraz zbiory artystyczne. Rozwijał również zainteresowania muzyczne. Jak się okazało był także uzdolnionym pianistą, a w jego repertuarze znajdowały się m.in. kompozycje Fryderyka Chopina. Jeszcze podczas nauki w gimnazjum nawiązał bliską znajomość z Władysławem Żeleńskim⁶.

W okresie nauki w krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych Matejko nawiązał kontakty z uczniami pochodzącymi ze Lwowa, m.in. z Arturem Grottgerem i Parysem Filippim⁷. Znajomości te były kontynuowane podczas studiów

⁵ MNK IX/5789, Jan Matejko, *Portret Szymona Darowskiego*, 1858 r. Portret przedstawia Szymona Darowskiego (1824–1899), przyjaciela rodziny Matejków, budowniczego, uczestnika powstań: krakowskiego w 1846 r. i styczniowego w 1863 r. Jan Matejko malował Szymona Darowskiego jako ucznia krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych, w okresie poprzedzającym wyjazd na stypendium do Monachium. Obraz, który wziął do przedstawienia w Akademii Monachijskiej, przedstawia popiersie młodego mężczyzny, z wąsami, zwróconego w prawo, w czapce i kożusku z czarnym kołnierzem. Praca zyskała aprobatę dyrektora Akademii w Monachium Wilhelma Kaulbacha. Podobizna modela widnieje w kolejnych pracach Jana Matejki: *Kazaniu Skargi* (1864), *Rejtanie* (1866), przedstawiony został również w obrazie *Jan Kochanowski z Urszulką* (1862).

⁶ Władysław Żeleński (1837–1921) o relacji obu twórców zob.: M. Kłak-Ambrożkiewicz, *Jan Matejko, Władysław Żeleński – spotkania nie tylko artystyczne*, [w:] *Władysław Żeleński i krakowski salon muzyczny. Tożsamość kulturowa w czasach braku państwowości*, Kraków 2017; eadem, *Mistrz nad mistrzami, Majster nad majstrami*, [w:] *Jan Matejko malarz i historia*, red. naukowa eadem, Kraków 2023, s. 19–46; *Matejko malarz i historia*, red. naukowa eadem, Kraków 2023.

⁷ Artur Grottger (1837–1867) studia artystyczne kontynuował w latach 1852–1854 w krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych pod kierunkiem Wojciecha Kornelego Stattlera i Władysława Łuszczkiewicza. Swe umiejętności warsztatowe doskonalił w okresie 1854–1859 w wiedeńskiej Akademii Sztuk Pięknych pod kierunkiem Karla Blaasa, Karla Mayera i Christiana Rubena. W Wiedniu rozpoczął też swą karierę artystyczną Parys Filippi (1835–1874). Pierwsze nauki pobierał u ojca, a następnie studiował w krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych pod kierunkiem Henryka Kossowskiego, wśród jego kolegów byli Jan Matejko, Artur Grottger i Franciszek Wyspiański. Po ukończeniu studiów w Krakowie wyjechał, jako stypendysta miasta Krakowa,

w Akademii Sztuk Pięknych w Monachium. Matejko zachowywał jednak dystans wobec życia towarzyskiego studentów, którzy niejednokrotnie przedkładali spotkania przy piwie nad obowiązki związane z kształceniem artystycznym. Krytycznie odnosił się również do twórczości swoich kolegów. W jego ocenie Grottger, mimo podejmowania polskiej tematyki, rysował „z manierą francuską” i pozostawał przede wszystkim ilustratorem. Do surowych sądów Matejki odniósł się sam Grottger w liście skierowanym do swojej narzeczonej, Wandy Monné pisząc:

31 lipca 1866 r. z Krakowa:

(...) Miałem kilku dawnych kolegów malarzów w odwiedzinach. Izydor Jabłoński i Matejko. Dostali byli zadowoleni z „Lituaniki”. Matejko zrobił mi kilka słusznych bardzo uwag według których jutro rano porobię kilka poprawek. Mówiliśmy bardzo dużo o myśli przeprowadzonej w tych obrazach (...).

Byłem w pracowni naszego Delaroche’a-Matejki i widziałem jego nie zupełnie skończony obraz. Ach, bardzo nim byłem zachwycony, mimo że nie ze wszystkiego byłem zadowolony. Przedstawia on Rejtana w chwili, kiedy rzuca się u drzwi Sali sejmowej i protestuje przeciw zezwoleniu na podział Polski (...)⁸.

Jan Matejko wiele sympatii okazywał, obok Izzydora Jabłońskiego, rzeźbiarzowi Parysowi Filippiemu, „z którym mieszkał w jednym pokoju i był z nim nierozdzielny tak w Akademii jak również czasem w teatrze lub na przechadzkach – słowem wszędzie”⁹. Jak podaje Izydor Jabłoński, po kilku latach relacje między Matejką a Filippim uległy jednak ochłodzeniu. Przyczyną konfliktu miały być zobowiązania finansowe rzeźbiarza. Matejko poręczył wystawiony przez niego weksel na kwotę 181 florenów, a wobec niewypłacalności dłużnika został zmuszony do samodzielnego uregulowania należności¹⁰.

W 1860 r. Matejko kontynuował kształcenie artystyczne w Akademii Sztuk Pięknych w Wiedniu. W tym samym roku ukończył pracę nad tablicami *Ubiory w Polsce 1200–1795*, które następnie wydał własnym nakładem. Po powrocie do Krakowa wynajął swoją pierwszą samodzielną pracownię w kamienicy Fischeira przy Rynku Głównym.

Rodzina Matejków prowadziła bogate życie towarzyskie. Jabłoński wymieniał nazwiska osób, które były mile widziane w domu Matejków i chętnie zapraszane na muzyczne wieczory, na których można było usłyszeć utwory w wykonaniu Franciszka i Jana:

do Akademii Sztuk Pięknych w Monachium. Otrzymał nagrodę za rzeźbę *Samson* i jesienią powrócił do Krakowa. Wydzierżawił od oo. Franciszkanów dawny refektarz i otworzył w nim własną pracownię. Pracownia ta wkrótce stała się miejscem spotkań młodej krakowskiej elity artystyczno-literackiej. Ze względu na silną konkurencję rzeźbiarzy przeniósł się do Lwowa.

⁸ Z. Gołubiew, A. Król, *Artur Grottger (1837–1867)*, Kraków 1988, s. 60.

⁹ I. Jabłoński, *Wspomnienia o Janie Matejce*, Lwów 1912, s. 19.

¹⁰ *Ibidem*.

Najzaufańszymi przyjaciółmi rodziny Matejków był: Szymon Darowski, Maks Zatorski, dr Fałęcki, Kazimierz Stankiewicz, Józef Poller, Henryk Groppler, Sikorski, Giebułtowski – ojciec i synowie: Stanisław i Stefan, Podłodowski; z młodszych jeden kolega szkolny [Jabłoński]. W zimowych wieczorach nieraz kilku z wymienionych pozostawało do późnej godziny. Franciszek czasem tylko grał na fortepianie (...). Częściej sadzał ojciec syna do gry; on zwykle wykonywał melodie znanych narodowych pieśni, nadto pieśń husycką, marsz żałobny Beethovena i Chopina. Czasem i ojciec wpadał w zapał i zaczynało chórem śpiewać¹¹.

Od 1854 r. Franciszek Matejko udzielał lekcji muzyki w domu Giebułtowskich. Kontakty między obiema rodzinami miały jednak dłuższą tradycję i obejmowały również relacje towarzyskie. W młodości Jan Matejko spędzał wakacje w Wiśniczu w towarzystwie Stanisława i Stefana Giebułtowskich. Szczególnie bliska więź połączyła go ze Stanisławem, późniejszym duchownym, który z czasem stał się jego powiernikiem i doradcą duchowym. Świadectwem rozwoju tej relacji jest korespondencja z lat 1856–1863. Listy ukazują stopniowe przechodzenie od początkowego dystansu i oficjalnych form adresatywnych do bliskiej przyjaźni. W listopadzie 1865 r. Matejko pisał do Stanisława:

Kochany panie Stanisławie

Dwa miesiące upłynęły od czasu wyjazdu pańskiego, a jeszcze ani słowa nie mam; przecieżby choć chwila mogła się znaleźć, by przesłać parę słów, aby skrzepiły myśl podczas suszy, gdyż przyznam panu, iż po wyjeździe Izidora Jabłońskiego do Monachium, strasznie mi się przykrzy, i gdyby nie te parę godzin lekcji szkolnych, gdzie jako tako się pędzi przy robocie i z kolegami, toby przyszło chyba, ale już nie będę. Pisał, nie wiem co zrobić – ot jednemu słowem zanudzić się na śmierć¹².

Relacja uległa pogłębieniu m.in. podczas powstania styczniowego, o czym świadczy wymiana listów. W dniu 8 lutego 1863 r. Matejko pisał:

Broni nie odwiozę do Czerni(chowa), inny plan lepszy się znalazł – nie wiem jeszcze z pewnością, kiedy będzie można zabrać z Bochni, gdyż niewiele jej dotąd złożono; zdaje się jednak..., że koło środy to nastąpi. W Krakowie dosyć dobry obrót rzeczy wzięły (jak się sprawdzi, będę pisał do ciebie), komitet się zawiązał, młodzież mają wstrzymać, aż wszyscy będą zupełnie gotowi¹³.

¹¹ J. Gintel, *Jan Matejko. Wypisy biograficzne*, s. 32; vide: M. Gorzkowski, *Jan Matejko epoka od roku 1861 do końca życia artysty z dziennika prowadzonego w ciągu lat siedemnastu*, [rękopis] Kraków 1898.

¹² *Z listów Jana Matejki 1856–1863*, Kraków 1895, s. 7.

¹³ *Ibidem*, s. 38.

W kolejnym liście z początku maja 1863 r. czytamy:

(...) Gdybyś mógł, odpraw Mszę św. za pomyślność naszych. Bóg ci zapłaci, ja pocałunek ci dam. Dziś, t.j. 7 wrócili bracia zdrowi, cały oddział rozbity, częścią zabrany przez Austryaków, częścią rozpierzchnięty: wieczorem rannych znieśli¹⁴.

Dzięki bliskim kontaktom z rodziną Giebułtowskich Jan Matejko poznał Teodorę, siostrę Stanisława i Stefana. Znajomość, której początki sięgały okresu ich młodości, z czasem przerodziła się we wzajemną fascynację, a następnie w uczucie. Ślub pary odbył się 21 listopada 1864 r. w krakowskim kościele Karmelitów na Piasku, przed ołtarzem Matki Bożej Piaskowej. Ceremonii przewodniczył ks. Stanisław Giebułtowski, natomiast świadkami byli Franciszek Matejko i Leonard Serafiński. Po zawarciu małżeństwa Jan i Teodora zamieszkali przy ulicy Krupniczej, w mieszkaniu sąsiadującym z pracownią artysty. Doczekali się pięciorga dzieci: Tadeusza, Heleny, Beaty, Jerzego i Reginy.

W 1873 r. rodzina przeniosła się do kamienicy przy ulicy Floriańskiej 41, która stanie się ich domem rodzinnym do końca życia. Matejkowie przywiązywali dużą wagę do sposobu urządzenia swojej siedziby. Już podczas przebudowy budynku w 1872 r. artysta zaprojektował przeznaczony dla niego herb. Istotnym elementem wyposażenia były również neorenesansowe meble zamówione w jednej z weneckich manufaktur. W korespondencji skierowanej z Wenecji do swojego sekretarza, Matejko z pewną ironią oceniał ten kosztowny zakup, wspominając o zapłacie „kilku milionów” w „austriackich papierkach”. Meble wykonano z politurowanego drewna i ozdobiono inkrustacjami z barwnego marmuru.

W tak zaaranżowanym salonie Matejkowie przyjęli 2 września 1880 r. cesarza Franciszka Józefa, który podczas pobytu w Krakowie odwiedził pracownię artysty. Na potrzeby cesarskiej wizyty wnętrze salonu przekształcono w atelier. Wydarzenie to przedstawił na akwareli Juliusz Kossak¹⁵.

Niewątpliwie Teodora, żona artysty, czuła się królową – jak żartobliwie mówiono w Krakowie – w pałacu przy ulicy Floriańskiej. Domowa pracownia malarza została dobudowana, na jego polecenie w latach 1872–1873. W tej pracowni często gościł przyjaciel korzystając z ich pomocy. Z treści biletu

¹⁴ *Ibidem*, s. 43.

¹⁵ Juliusz Kossak (1824–1899) znakomity artysta specjalizujący się szczególnie w malarstwie historycznym i batalistycznym, ulubionym motywem jego obrazów były konie. Był również rysownikiem i ilustratorem dzieł uznanych literatów i czasopism. Jeden z inicjatorów utworzenia w Krakowie Muzeum Narodowego.

wizytowego Jana Matejki do Izzydora Jabłońskiego z prośbą o pomoc i przyjacielską przysługę w związku z pracą artystyczną dowiadujemy się, że Matejko bardzo cenił wizyty przyjaciela:

Mój drogi Izzydorze. Jeśliś nie bardzo zajęty a posłuży ci ochota bądź łaskaw zajrzeć do mnie pogadamy trochę i może płótno na Wernyhorę naciągniemy. Ale proszę Cię nie rób sobie przerwy Jeśliś zajęty ani przymusu gdyś słabszy. Do serdecznego widzenia twój zawsze janko zły. Bilet podpisany piątek wpół do 11-tej¹⁶.

W tej pracowni do dziś (sala muzealna) znajdują się przedmioty należące do artysty. Jego kuferek na przybory malarskie, palety, sztalugi, studia akademickie. Przy organizacji muzeum często informacji dostarczali przyjaciele artysty czy uczniowie, którzy bywali u mistrza¹⁷.

W 1873 r. Jan Matejko został powołany na stanowisko dyrektora krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych, które zajmował do śmierci. Jego nominacja zbiegła się z usamodzielnieniem placówki i jej oddzieleniem od Instytutu Technicznego. Z objęciem kierownictwa przez wybitnego artystę wiązano nadzieje na przeprowadzenie gruntownej reformy szkoły oraz podniesienie poziomu kształcenia artystycznego. Po objęciu stanowiska Matejko przedstawił projekt reorganizacji placówki i zabiegał o nadanie jej rangi akademii. Podejmował również starania o uchwalenie nowego statutu, zapewnienie odpowiednich środków finansowych oraz budowę samodzielnej siedziby. Przywiązywał szczególną wagę do stworzenia uczącej się młodzieży właściwych warunków kształcenia, niejednokrotnie przeznaczając na ten cel własne fundusze. W kształtowaniu kadry pedagogicznej opierał się zarówno na swoich dawnych

¹⁶ MNK IX/4844, Bilet wizytowy Jana Matejki.

¹⁷ Np. informuje o tym treść biletu MNK IX – (na kartce) atramentem tekst: *Trzy penzle których używał Jan Matejko przy obrazie „Zaślubin Jana Kazimierza z Elżbietą Rakuszanką”, darowane mi przez niego, a które ofiarowałem przyjacielowi Józefowi Łakocińskiemu. Dnia 8 Września 1893 r. Izzydor Jabłoński Prof.*; MNK IX/4764, Bilet z autografem Izzydora Jabłońskiego (1835–1905), profesora Szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie z dnia 8 września 1893 r. Jabłoński spisał na bilecie notatkę, będącą atestem trzech pędzli malarskich. Potwierdził w niej, że były one używane przez Jana Matejkę przy malowaniu obrazu *Zaślubiny Jana Kazimierza z Elżbietą Rakuszanką*. Jabłoński zapisał także, że otrzymał pędzle od Jana Matejki w podarunku. Później ofiarował je przyjacielowi Józefowi Łakocińskiemu. Najpewniej chodziło o obraz Jana Matejki *Zaślubiny Kazimierza Jagiellończyka z Elżbietą Rakuską, arcyksiężniczką Austrii* (1890) namalowany na zamówienie, jako prezent ślubny od Galicyjskiego Komitetu Krajowego dla córki cesarza Franciszka Józefa Marii Walerii.

Józef Łakociński (1838–1905) – był zarządcą drukarni krakowskiego „Czasu” oraz kontynuatorem wydawania „Krakowskiego kalendarza Czecha” po śmierci Józefa Czecha. W kalendarzu za jego pracy kontynuowano publikowanie materiałów historycznych ilustrujących ważne chwile w dziejach Krakowa, zwyczaje mieszczaństwa, biografie znamienitych Polaków.

nauczycielach, między innymi Władysławie Łuszczkiewiczem, jak i na artystach należących do jego pokolenia, takich jak Izidor Jabłoński i Florian Cynk¹⁸. Ten drugi przez pewien czas był sekretarzem szkoły artystycznej, pomagał realizować zakupy do kolekcji artysty, towarzyszył w podróżach. Od 1872 r. na stanowisku sekretarza domowego i szkoły widzimy Mariana Gorzkowskiego. Ponad dwudziestoletnia praca dla Jana Matejki, „załatwianie nawet finansów osobistych” nie miały wpływu na pogłębienie relacji – Matejko nie przekroczył wobec Gorzkowskiego wyższego poziomu zażyłości, a zachowane materiały nie wskazują na powstanie serdecznej więzi – jak w przypadku Giebułtowskiego¹⁹.

W latach 1873–1892 Matejko prowadził w krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych zajęcia z malarstwa historycznego. W ciągu blisko dwudziestu lat działalności pedagogicznej wykształcił liczne grono artystów, wśród których znaleźli się m.in.: Stanisław Wyspiański, Józef Mehoffer, Włodzimierz Tetmajer i Jacek Malczewski.

Przełomowe znaczenie dla międzynarodowej kariery Matejki miało dzieło *Kazanie Skargi*, wyróżnione medalem na Salonie paryskim w 1865 r. Dorobek artysty obejmuje ponad 320 dzieł malarskich. Do najważniejszych z nich zalicza się: *Unię lubelską* (1869), *Batorego pod Pskowem* (1872), *Bitwę pod Grunwaldem* (1878), *Hołd pruski* (1882), *Jana Sobieskiego pod Wiedniem* (1883), *Kościuszkę pod Racławicami* (1888), *Konstytucję 3 maja 1791 roku* (1891) oraz niedokończone *Śluby Jana Kazimierza* (1893). Istotne miejsce w twórczości Matejki zajmował również rysunek. Pozostawił kilka tysięcy prac obejmujących studia o charakterze dokumentacyjnym, szkice kompozycyjne do obrazów, przedstawienia pejzażowe, a także mniej liczne motywy marynistyczne. Osobną część tego dorobku stanowią karykatury i rysunki satyryczne, w których artysta utrwalał chociażby wizerunki osób należących do kręgu jego przyjaciół²⁰.

Jan Matejko stworzył liczne portrety, zarówno o charakterze kameralnym, jak i monumentalnym. Koncepcje wielu z tych dzieł oraz poprzedzające je szkice powstawały w jego domowym atelier lub w pracowni działającej przy

¹⁸ Florian Cynk (1838–1912) studiował malarstwo w krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych u Władysława Łuszczkiewicza i Wojciecha Stattlera. Studia uzupełniał w Monachium. W 1877 r. został powołany na profesora rysunku w krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych kierowanej przez Jana Matejkę. Wykonywał rysunki przedstawiające jego obrazy, które służyły potem do wykonania drzeworytniczych ilustracji publikowanych w „Tygodniku Ilustrowanym” i „Kłosach”. MNK / IX/2939, W liście z czasów studenckich Jana Matejki do Floriana Cynka Matejko tłumaczy się, że nie może wesprzeć go finansowo, MNK IX /3080, bilet wizytowy: *Mój Florku rozmów się z tym panem cokolwiek więcej niż ja mogę ...Twój Jan*.

¹⁹ Marian Gorzkowski (1830–1911) pisarz, autor dzieł naukowych, dramatów i powieści, kolekcjoner, sekretarz Szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie.

²⁰ M. Kłak-Ambrożkiewicz, *Bohater i jego muzeum... Jan Matejko*, „Zarządzanie w Kulturze” 2024, t. 25, nr 1–2, s. 169–171.

Szkole Sztuk Pięknych. W 1876 r. artysta nabył majątek w Krzesławicach, gdzie spędzał czas z rodziną i urządził kolejną pracownię malarską. Dorobek Matejki przyniósł mu liczne nagrody i medale, a także członkostwo w wielu towarzystwach artystycznych oraz akademiach. Szczególnym wyrazem uznania dla jego twórczości było uroczyste wręczenie mu w Krakowie w 1878 r. berła, symbolizującego jego szczególną pozycję w polskiej sztuce. Cztery lata później Rada Miejska nadała artyście honorowe obywatelstwo Krakowa. Na przełomie lat 1883 i 1884 Matejko przygotował dla Politechniki Lwowskiej projekty malowideł tworzących cykl *Dzieje cywilizacji ludzkości*. W 1890 r. rozpoczął natomiast pracę nad rysunkowym *Pocztą królów i książąt polskich*, ukończonym dwa lata później.

Istotną część działalności artysty stanowiło również gromadzenie zabytkowych przedmiotów, dzięki czemu stworzył on pokaźną kolekcję o charakterze historycznym i artystycznym. Matejko angażował się ponadto w ochronę krakowskiego dziedzictwa kulturowego. Należał do Komitetu Odbudowy Wawelu oraz uczestniczył w pracach restauratorskich prowadzonych w Sukiennicach i kościele Mariackim. Dla tej ostatniej świątyni zaprojektował, zrealizowaną w latach 1889–1891, polichromię zaliczaną do najważniejszych osiągnięć polskiego malarstwa monumentalnego.

Intensywna działalność artystyczna i społeczna nie pozostawała bez wpływu na stan zdrowia Matejki, osłabionego już od dzieciństwa. Pomimo nawracających dolegliwości związanych z chorobą wrzodową żołądka nie rezygnował on z pracy malarskiej. Dodatkowym obciążeniem były problemy rodzinne, zwłaszcza wieloletnia choroba psychiczna żony, która wymagała leczenia w zakładzie zamkniętym. W tej sytuacji opieka nad czworgiem dorastających dzieci spoczęła przede wszystkim na artyście. Po zamążpójściu córek i stopniowym opuszczeniu domu przez dzieci Matejko coraz dotkliwiej odczuwał osamotnienie²¹.

Złożoność relacji Matejki z otoczeniem w tym okresie scharakteryzował Marian Gorzkowski:

Długoletni stosunek mój z Matejką ulegał od czasu do czasu pewnym zmianom, a nawet zubożeniu; o ile bowiem częste bardzo poufne między nami rozmowy i towarzystwo jego dawały mi bardzo wzniosłe chwile i głęboko mi w sercu utkwiły, o tyle znowu Matejko, jako artysta z usposobieniem nerwowym, miewał chwile takiego rozdrażnienia, że gniewał się na mnie; a takim stawał się czasem trudnym lub zrażającym, że bliższy z nim stosunek był ciężki bardzo²².

²¹ *Ibidem*, s. 171–172.

²² M. Gorzkowski, *op. cit.*, s. 349.

W tym okresie pogorszył się również stan jego zdrowia. Matejko zmarł 1 listopada 1893 r. Pochowany został w grobowcu rodzinnym na cmentarzu Rakowickim w Krakowie. W trakcie przygotowań do pogrzebu podniesiono potrzebę uczczenia jego pamięci, o co zadbali współpracownicy, przyjaciele i uczniowie. Wśród wielu pomysłów zwyciężył projekt wykupienia od spadkobierców artysty domu i utworzenia tam muzeum jego imienia. Od 1904 r. dawny dom artysty stał się jednym z oddziałów Muzeum Narodowego w Krakowie.

Zamykając swoje wspomnienia o Janie Matejce, Izydor Jabłoński przytoczył treść kilku biletów wizytowych, pozostawiając następujący komentarz:

(...) w ten sposób utrzymywał przyjazne stosunki; może będzie się to wydawać próżnością, samochwalstwem, takie odsłonięcie; ale kto był względem niego za życia prawdomównym, a znał intencje jego dla Ojczyzny, a przez to jedynie składał mu ofiary, a nawet uwielbiał – ten ma prawo, a może i obowiązek nic nie zataić, dla wyświecenia prawdy, acz w nieumiejętnym streszczeniu śladów z cząstki o życiu²³.

BIBLIOGRAFIA (BIBLIOGRAPHY)

Źródła rękopiśmienne

Muzeum Narodowe w Krakowie, Oddział Dom Jana Matejki

Bilety wizytowe ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie;

Rękopis pt. *Nieznane szczegóły z życia Jana Matejki spisał Izydor Pawłowicz Jabłoński w 1894 r.*;

Biografia Jana Matejki;

Artefakty i listy Jana Matejki ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie.

Źródła drukowane

Gorzkowski M., *Jan Matejko. Epoka od roku 1861 do końca życia artysty z dziennika prowadzonego w ciągu lat siedemnastu*, [rękopis] Kraków 1898.

Hoesick F., *Powieść mojego życia*, t. 1, Wrocław 1959.

Jabłoński I., *Wspomnienia o Janie Matejce*, Lwów 1912.

Matejko J., *Listy Matejki do żony Teodory*, Kraków 1927.

Serafińska S., *Jan Matejko. Wspomnienia rodzinne*, Kraków 1955.

Z listów Jana Matejki 1856–1863, Kraków 1895.

²³ I. Jabłoński, *op. cit.*, s. 61.

Opracowania

Gołubiew Z., Król A., *Artur Grottger (1837–1867)*, Kraków 1988.

Homola J., *Kwiat społeczeństwa*, Kraków 1984.

Jan Matejko. Wypisy biograficzne, opr. i przypisami opatrzył J. Gintel, Kraków 1955.

Kłak-Ambrożkiewicz M., *Bohater i jego muzeum... Jan Matejko*, „Zarządzanie w Kulturze” 2024, t. 25, nr 1–2, s. 169–180.

Kłak-Ambrożkiewicz M., *Jan Matejko, Władysław Żeleński – spotkania nie tylko artystyczne*, [w:] *Władysław Żeleński i krakowski salon muzyczny. Tożsamość kulturowa w czasach braku państwowości*, Kraków 2017.

Kłak-Ambrożkiewicz M., *Mistrz nad mistrzami, Majster nad majstrami*, [w:] *Jan Matejko malarz i historia*, red. naukowa M. Kłak-Ambrożkiewicz, Kraków 2023, s. 19–46.

Matejko malarz i historia, red. naukowa M. Kłak-Ambrożkiewicz, Kraków 2023.

SUMMARY

“Just as before, with wishes that neither time nor my greying hair have cooled – yours always, loving you, Jan”

The outstanding artist Jan Matejko (1838–1893) was born in Kraków into an ecumenical family. He was the son of Franciszek Matejko, a Czech Catholic who had settled in Galicia and worked as a music teacher, and Joanna Rossberg, the Protestant daughter of a Kraków saddler. The atmosphere of his family home, together with the intellectual and academic milieu of Kraków, profoundly shaped his interests. Matejko became the foremost Polish history painter and played a pivotal role in shaping the historical imagination of the Polish nation. Drawing on preserved archival sources, this article reconstructs the traditions of family gatherings and domestic music-making, his artistic and social circles, friendships and collegial relationships, bonds of brotherhood, and the various forms of interpersonal relations that emerged from his engagement in social and public affairs.

Keywords: Jan Matejko, friendship, interpersonal relationships